

CSÉVE ANNA

„A nagy fundus”, avagy hogyan lesz a művészet Móricz Zsigmond számára a társadalmi felemelkedés közegévé?

„Önök nem tudják, hogy művésszé lenni, az nem pályaválasztás, hanem tébolyda-keresés. Az örültség törvényesítése, szabadlábbon, közveszélyre, családnak, barátoknak, feleségnek bánatára.”¹

Móricz Zsigmond írói pályakezdését felidéző visszaemlékezése Osvát Ernő tiszteletére rendezett ünnepségen hangzik el 1923-ban. Az önértelmezés egyben a századforduló művészeinek alapkérdését fogalmazza meg: azokat a problémákat, amelyekkel a modern irodalom sokféle alakzatban szembesült. Ezek a problémák három viszonylatban fogalmazhatók meg: egyrészt az örökölt kulturális intézményrendszer merev sztereotípiáihoz való viszonyt, másrészt a kapitalizmus logikájától elválaszthatatlan kulturális modernitás eszméinek reflektálását, harmadrészt a nehezen megragadható írói-művészi autonómia kiküzdésének lehetőségét tekintve. A tanulmány nem vállalkozhat arra, hogy Móricz premodern és modern habitusait áttekintse e három összefüggés keretében, ám kiválasztott témapontjai megalapozhatják annak későbbi részletező, elemző feltárását. E felvetéseket abból a szempontból is fontosnak tartom alkalmazni a Móricz-kanonban legkevésbé feltárt pályakezdés megközelítésére, mert az erre az időszakra irányuló vizsgálatoknak nem volt mindeddig olyan elemző, kritikai elgondolása, mely az 1908 előtti eredménytelen írói próbálkozások tétovaságában és a *Hét krajcárral* hirtelen fordulatként bekövetkezett sikertörténetben folytonosságot talált volna. Ha a modernitást heterogén folyamatnak tekintjük és az 1900-as évek pályakezdését széttartó alakulástörténetként értelmezzük, helyet kaphatnak látszólag összefüggéstelenségekben megmutatkozó új kérdésfeltevések.

Tanulmányomban ennek az alakulástörténeti folyamatnak és a művészi autonómia megnyilvánulásának egy-egy epizódját emelem ki, keresve annak nyomait is, hogyan mutatkozik meg Móricz egzisztenciaépítésének története az irodalom hivatássá válásának folyamatában és problémakörében. Forrásként az író közelmúltban publikált, mindeddig szinte teljességgel ismeretlen, korai levelezése kínálkozik,² mely a művészet-

¹ MÓRICZ Zsigmond, *Osvát Ernő, a Nyugat szerkesztője* = M. Zs., *Tanulmányok*, szerk. SZABÓ Ferenc, Bp., Szépirodalmi, 1978, I, 440.

² MÓRICZ Zsigmond *Levelezése (1892–1913)*, főszerk. CSÉVE Anna, s. a. r. CSÉVE Anna, HANGÁCSI Zsuzsanna, KÁLI Anita, TÖRÖK Sándor Mátyás, VÉTEK Bence, MAKKAI Csilla, VARGA Emese, digitális s. a. r. PALKÓ Gábor, FELLEGI Zsófia, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019. <http://digiphil.hu/context:moriczlevelezes> (Letöltés ideje: 2021. június 21.)

és a pályakeresés kettősségében való őrlődésnek színreviteleként olvasható, elsősorban a korai leveleket tekintve. Mint ahogyan az írott források, természetesen a levelezés sem a valóságos pályakezdet, nem is a pályafordulatot referálja, hanem események, kapcsolatteremtések elbeszélését, azok reflexióit, a pályáról való gondolkodás elemeit, ezek változását és levélváltásokban zajló ütköztetését. A levelek narrációja mellé tudunk olyan további szöveges dokumentumokat állítani – írói jegyzeteket, háztartási feljegyzéseket –, melyek eddig nem vizsgált együttesére tekintve válasz található majd a fenti kérdésekre.

Az írói én-formálás kezdetei

A pálya egészére tekintve állandó öninterpretánsként kínálkozik a munka, mint az írói lét kulcsfogalma, amely annak mértéktelen és grandiózus éthoszában alakul a nyilvánosság előtt és naplóiban is. A szakadatlan írói munkavégzés adminisztrálása már az 1900-as évek elején jellegzetes szokása a pályakezdő Móricznak. 1901-ben még oldalakat és sorokat számol, 1912-ben már nyomdai ívekben méri teljesítményét.³ Az 1902-ben keletkezett a *Réjja-réjja* című „idillikus játék” például három másolatban készül el az év első négy hónapjában, terjedelme 839 sor. A *Tanulmány a Zsibogóban* című operettnek csak az első felvonásáról tudni, 307 sor.⁴ Az adatok túléltek a műveket, egyiket sem ismerjük. Hasonló részletességgel vezeti Móricz a család anyagi ügyeinek könyvelését is. Az ugyanebben az évben adminisztrált *Házi számadás* szerint a Móricz család költségvetése egy hónapban 140–170 korona. A bevételek édesapjának keresetéből és kölcsönből állnak össze, miközben régebbi adóságok törlesztései könyvelődnek a másik oldalon. Ekkor még nincs elkülönített saját egzisztenciális cél, bár a bevételek és kiadások számsorainak autográf kéziratát „MZs” későbbiekből jól ismert írói szignója jegyzi, mely alatt saját bevétele igencsak elenyésző: „Én 20 / kölcsön 95 korona.”⁵

Közismert, hogy a fiatal Móriczot Pallagi Gyulának, nagybátyjának ajánlólevelei segítik irodalmi kapcsolatokhoz. Móricz többször kezd neki és többször lép vissza a felajánlott hivatali pályáktól, az egyetemi tanulmányoktól is. Látható mögötte a 19. századi előzményekkel bíró családi és nevelődéstörténeti minta, első sorban Pallagi pályája, de már az indulásnál, az Eötvös Kollégiumba való felvétel elutasításánál megtörik Móricz lendülete, ugyanis attól tart, hogy a szakértelmiségi „elitképzés” és

³ „Mindez csodálatosan gyorsan történt. A »Hét krajcár«-t korrigáltam, és már írtam a »Sáraranyat«. Alighogy készen voltam az egyik könyvvel, már idegen volt nekem, mert a másikat írtam. Most rendeztem az anyagomat, és látom, hogy eddig mintegy kétszáz nyomtatott ívet írtam össze a mai napig.” *Mai írók és művészek tegnapja*, Világ, 1912. dec. 24. Idézi: MÓRICZ Miklós, *Móricz Zsigmond érkezése*, Bp., Szépirodalmi, 1966, 355.

⁴ MÓRICZ Virág, *Apám regénye*, Bp., Osiris, 2002, 33.

⁵ Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, M. 100/ 5056/1.

az oktatási rendszer intézményeinek szocializációs dresszúrája valójában eltéríti írói szándékaitól.

A megszólított támogatók viszonylatában is jól érzékelhető a család gazdasági-ökonómiai viszonyainak kötöttsége és egyben a fiúgyermekek továbbtaníttatásának és állásba helyezésének közös törekvése, mely nem kizárólag Zsigmond írói-egzisztenciális útjainak egyengetéséről szól. A Móricz család leggyakrabban Lehr Albert költő, nyelvész, akadémikus otthonát látogatja, ám ahogy Móricz Miklós leveléből kiderül, egy-egy „uj Moricz” jelenléte a támogatói körökben általánosabb jelenség lehetett: „(Te, ha mi olyan helyre megyünk, ahol már valamelyikőnk járt, csak így mutatkozzunk be: Miklós vagyok. Ez elég. Nem?) Azóta már volt nála Pista is, a minister bátyám, Ida is, Iduska hugom. Csak az ikrek nem még.”⁶

Figyelemfelkeltőek azok az identitásképek, amelyeket a címzettre is figyelő levélírói narráció formál önmagáról a levelekben, illetve azokról a megszólított személyekről, akikhez ekkoriban Pallagi Gyula ajánlóleveleivel jut el.⁷ Móricz Rákosi Jenőhöz mint „férfihöz” fordul levelében, aki számára elsődlegesen nem a hivatalos irodalmi és szellemi élet szaktekintélye vagy a Budapesti Hírlap szerkesztője, hanem erkölcsi tekintetben vett költő- és férfieszmény. A 23 éves (a hatályos törvények szerint még valóban nem nagykorú) pályakezdő ebben a levélben magának a „gyermek” támogatást váró szerepét osztja ki: „gyermek vagyok, aki vívódó rezignációval kénytelen látni, hogy elfogyott az utolsó fillér is a családjánál”.⁸ A szakmai kapcsolatfelvételek működőképességét Móricz ekkor még familiáris kapcsolati viszonyok mintájára képzelel el. Herczeg Ferencre úgy tekint 1904-ben, mint tartalékban levő nagybátyjára: „akihez csak hozzá kell nőnnöm s ő úgy kirepít a dicsőségbe, mint a gólya fiát”.⁹

A személyes találkozások sem sikerülnek jobban. Elhivatottságát nem tudja tettekre váltani. Az Urániát szerkesztő ifj. Szász Károlyt megvárhatja bemutatkozó látogatásával 1900-ban. A Magyar Génus főmunkatársával, a Pester Lloyd újságírójával is elmulasztja a második találkozót 1902-ben. A tervezett interjút Kovács (Róbert) Jenővel Móricz nem készíti el, nem lesz folytatása a kapcsolatnak, pedig már ekkor út nyílhatna számára Osvát Ernő köreiből. Leveléből kiderül, még idegen értéként jelenik meg előtte ez az „európai látóköri”, nem lesz mintaképe az „újságírói” hivatás e formája számára.¹⁰ Móricz sajátosan egyéni próbálkozásai, amelyek valamiféle au-

⁶ Móricz Miklós – Móricz Zsigmondnak, 1904. július 19. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.528#p.19>

⁷ A levelezésben kezdeményezett kapcsolatfelvételek címzettjei: Gyulai Pál, Szász Károly, Lehr Albert, Czákó Elemér, Török Imre, Badics Ferenc, Makó Lajos, Beöthy Zsolt, Zigány Árpád, Eötvös Károly, Vészi József, Rákosi Jenő, Ferenczi Zoltán, Gaál Mózes, Kozma Andor, Gajári Ödön, Herczeg Ferenc, Elek Artúr, Nagy Miklós.

⁸ Vö. „A legkétségbeejtőbb nyomoruság széléről, elfuló lélekkel fordulok Önhöz, a férfihöz, kit nemes, emberszeretőszivéről ismer egész hazánk.” Móricz Zsigmond – Rákosi Jenőnek, 1902. aug. 19. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.225#p.2>

⁹ Móricz Zsigmond jegyzetfüzete, 1904. május 7. Kézirat, magántulajdonban.

¹⁰ Vö. Móricz Zsigmond – Ismeretlennek [Vészi Józsefnek?], 1902. május 3. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.178#p.3>; Kovács Jenő – Móricz Zsigmondnak, 1902. szeptember 25. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.252>

tonómia vagy eredetiség kiküzdésére irányulnak, inkább különcségnek tűnnek. Ilyen például az újsághírek átpoetizálásának gondolata, hogy „a hét eseményeit rímekben, rövid sorokban mondja el”. Mindjárt mintát is küld a napi sajtóból merítve, témája a levélírás napján aktuális közbeszéd tárgya, amelynek pillanatnyiságát megragadva, a Károlyvárosi magyarellenes botrányt művészi formába emeli *A horvát leány* címmel.¹¹

Móricznak (és családjának) egzisztenciális helyzete támogatóinak közbenjárásával változhat. Vargha Gyula ötven korona segélyt utal a Kisfaludy Társaság pénztárából, így indul 1903 júniusában első népdalgyűjtő útjára, majd 1903 decemberében állást kap Az Ujság szerkesztőségében. A havi 100 korona fizetés lehetővé teszi, hogy minden hónap elején nagy bevásárlásokkal segítse a családját.¹² Az anyagi biztonság megszerzése Móricz számára identitáskérdésekkel is összefüggésbe kerül; csak az elismert társadalmi státus megszerzésével merül fel benne, hogy miként adjon alakot személyiségének. Már a bemutatkozásakor megjelenik egy kettős kódolású önazonosítás: „M. Zs. vagyok, az Ujságtól jövök.”¹³ 1904-ben már saját tőkét gyűjt, házasságra készül, takarékkönyvének jelszava leendő feleségének leánykori neve: „Holics Janka”. A családalapítás után, 1905-től időnként kölcsönökkel, de biztosított a bevételük. Csak 1907-től gyarapodik a családi kassza, ekkor Móricz Az Ujság fizetése mellett az Országos Monográfia Társaságtól plusz 200, a Budapesti Hírlaptól pedig rendszeresen megjelenő francia tárcafordításaiért további 155 koronát kap.¹⁴ Vagyis Móricz álláshalmozásból szerzett jövedelemből teremti meg a polgári élet alapvető létfeltételeit maga és családja számára.

1908-ban a *Hét krajcár* megjelenik a Nyugatban. Ekkor még nincs bevételi változás, a novella honoráriumra mindössze 20 korona.¹⁵ Ám ennek a folyamatnak nem is a *Hét krajcár*, mint egyetlen elbeszélés a tétje a pályán, hanem valami más. Ami már az irodalmi-piaci „gépezet” beindulásából következik Móricz körül.

Az egzisztenciális fordulat

A Nyugat, és a művek irodalmi értékéről döntő szerkesztő, Osvát Ernő egyik első felfedezettje Móricz Zsigmond. A folyóirat biztosítja Móricz számára a modern irodalom reprezentatív fórumán való megjelenés lehetőségét, amely új kapcsolatokat hoz az év második felében a *Hét krajcár* című kötet megjelenése után. A könyvről hús

¹¹ Móricz Zsigmond – Rákosi Jenőnek, 1902. augusztus 23. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.228#p.7> – *A horvát leány* című verset nem ismerjük.

¹² Móricz Zsigmond – Holics Jankának, 1925. január 5. = MÓRICZ Zsigmond *Levelezése*, szerk. F. CSANAK Dóra, Bp., Akadémiai, 1963.

¹³ Móricz Zsigmond jegyzetfüzete, 1904. május 7. Kézirat, magántulajdonban.

¹⁴ MÓRICZ Virág, *Anyám regénye*, Bp., Szépirodalmi, 1988, 234.

¹⁵ MÓRICZ Miklós, *i. m.*, 467.

hét alatt átlag minden hétre esik a hazai sajtóban egy ismertetés.¹⁶ A könyvet a Vasárnapi Ujság, az Uj Idők, A Hét, a Nyugat, Az Ujság, az Élet, a Pester Lloyd, a Huszadik század, az Egyetértés – összesen tizennégy újság és folyóirat köszönti. A Pesti Napló Ady cikkének utánközlésével jelentkezik. Megszólal többek között Kosztolányi Dezső, Lukács György, Barta Lajos, Móricz Pál, Benedek Elek, Dutka Ákos, Ady Endre, Szász Károly, országos viszonylatban pedig Miskolc, Debrecen, Nagyvárad, Kolozsvár, Arad, Nagybánya lapjai.

Az újonnan felfedezett író „passzív” szerepe állt mindaddig a szakirodalom közép-pontjában a kánon és a kultikus beszéd szerint is. Mintha Móricz nélkül, pusztán a kiadói szerkesztői aktivitás emelné fel a „semmiből” kitalált író, jöllehet a levelezésből egy másik történet is kiolvasható, amelyben Móricz cselekvő szerepet játszik. A köztudomással ellentétben Móricz első novelláskönyvének kiadásába és terjesztésébe is saját anyagi forrásokat investál. A könyv- és borítóterv Falus Elek munkája, a kötet a Jókai nyomdában készül, tehát a Nyugat kapcsolatai által valósul meg, a folyóirat főképp nevének eszmei értékét investálja a kötetbe. Móricz Soltész Elemérnek küldött 1909. július 6-i levelének tanúsága szerint aligha pusztán autonóm művészként kíséri figyelemmel műve beérkezését: „Mint szakértő mit szólna e könyvhöz? Próbáld meg kiszámítani, hogy bár a Nyugat atyámfiaiának gyülekezete ajándékozta rá a firmát, – mennyibe fáj ez az én szük zsebemnek!... Hallod-e te nagy genie vagy ebben is, – sózz el NBányán vagy egy-két tuczatot. Bizony keresztyén cselekedet leszen! [...] Beszélj Révész urral, hogy a »N és V« foglalkozzék a könyvvel!”¹⁷

A Nagybánya és Vidéke 1909. július 18-ai száma rövid ismertetést közöl a *Hét krajcár*ról, amelyben a terjesztés színhelyeként Móricz magánlakcímét jelöli meg: „A kötet [...] ára 3 K s kapható a szerzőnél (Budapest, IX. Üllői ut 95.)”¹⁸ Móricz első elbeszéléskötetének kiadásakor a szerző és a kiadó tehát együtt vállalt kockázatot, melynek több oka is lehetett. Egyik talán az, hogy a kötetben szereplő tizenkét novella közül csak három Nyugat-közlés. A másik az lehetett, hogy a kiadó ekkor még „ismeretlenebb társként állt a lap mögött”.¹⁹ Gonda Henrik ügyvéd finanszírozta a folyóirat kiadását, aki „szükségesnek tartotta, hogy 1909-ben kössenek egy nagyobb kiadóval szerződést az üzlet jövedelmezősége érdekében”.²⁰ A szellemi tőke mellett a szerző saját anyagi tőkét is befektet, nem tudni, mennyit. Nincs adat arról, hogyan is épül fel a terv és hogyan alakul a kötet kiadásának bevétele, de minden bizonnyal hoz bevételt a Nyugatnak, illetve a mögötte álló gazdasági szereplőknek, hiszen augusztusban 200 koronát utalnak ki Móricznak ellentételezéseként,²¹ illetve a következő évben finanszírozzák könyvének második kiadását is. Móricz pénzügyi befektetése és könyvének

¹⁶ *Uo.*, 99.

¹⁷ Móricz Zsigmond – Soltész Elemérnek, 1909. július 16. <http://digipil.hu/o:mzs-lev.tei.933#p.4>

¹⁸ Nagybánya és vidéke, 1909. júl. 18., 4.

¹⁹ BUDA Attila, *A Nyugat kiadó története*, Bp., Borda Antikvárium, 2000, 5.

²⁰ *Uo.*, 16.

²¹ MÓRICZ Miklós, *i. m.*, 85.

sikere hozzájárul ahhoz, hogy a Nyugat és későbbi üzleti körei érdemesnek tartsák a folyóirat további, könyvpiaci érdekeltiségének növelését.²²

A dicsérő kritikák a *Sári bíró* Nemzeti Színházibeli sikerével folytatódnak. Móricz mind a Nyugatnak, mind a Nemzeti Színháznak sikert hoz. 1909. novemberben és decemberben, még a bemutató előtt, 4500 korona előleget kap a Színháztól. 1909–1910-ben 7500 korona lesz a teljes bevétele a darabból.²³ Az alapvető egzisztenciális fordulatot tehát a színház hozza el Móricz számára, a rendkívül magas előleggel és bevétellel, ami azt mutatja, hogy az előadástól már előre nagy közönségsikerre számítanak. Az Akadémia elismerése sem marad el, 1000 koronás Vojnits-jutalomban részesíti 1910 februárjában. Ezt követően sem ér véget a sikerszéria, a Royal Orfeum minden 15–20 perces kis darabért 200 korona előadási díjat ajánl fel,²⁴ Beöthy László (Magyar Színház) pedig színdarabot kér.²⁵

Amennyiben az íróvá válás nem művészi, hanem egzisztenciális kritériumokhoz köthető, Móricz csak 1909-ben tekint magára úgy, mint aki íróként funkcionál egy társadalomban, vagyis önszemléletében nem pusztán esztétikai és írói, hanem piaci egzisztenciális logikák is teremtik írói identitását. Móricz 1909 őszén válik meg az anyagi biztonságot jelentő polgári állásától, beadja felmondását Az Ujság szerkesztőségének, s a Monográfia Társaságnál sem vállal újabb munkát.²⁶ Amint azt levelezése mutatja, megélhetése biztosított, honoráriumai emelkednek. A közlési és a kiadási jogdíj 400–400 korona a *Harmatos rózsa* és *A galamb papné* esetében is, utóbbi regény teljes kiadási jogért további 1500 koronát kap a Franklin Kiadótól.²⁷ Ez Móricz első kiadói szerződése, mely 1910. május 6-án kelt.²⁸

1910-ben Móricz már gazdasági szereplője lesz az irodalmi életnek, már nemcsak a folyóirat- és lapszerkesztők lesznek azok, akik műveit beárazzák, hanem maga is szabott árakat kínál fel. Herczeg Ferenc lapjától magasabb honoráriumot kér. Míg a Nyugatnál elfogadott tény, hogy egy regény folytatásos publikálása oldalanként 10 korona, a Magyar Figyelőtől Móricz ennek kétszeresét kéri, 20 koronát.²⁹ Az Ujság 50 koronát fizet egy tárcáért ekkor,³⁰ a Vasárnapi Ujság egy év múlva már 120-at egy novelláért (hosszúságra való tekintet nélkül), de a Figyelőnek 150-ért kínálja fel elbeszélését.³¹ Professzionalizmusának nyit utat azzal is, hogy leveleiben a megvásárlásra

²² BUDA, *i. m.*, 16, 26.

²³ MÓRICZ Miklós, *i. m.*, 193.

²⁴ Royal Orfeum – Móricz Zsigmondnak, 1910. augusztus 21. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1017#p.7>

²⁵ Beöthy László – Móricz Zsigmondnak, 1910. december 21. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1032>

²⁶ Móricz Zsigmond – Vargha Gyulának, 1909. február 20. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.923#p.6>

²⁷ MÓRICZ Miklós, *i. m.*, 33, 194; Móricz Zsigmond – Holics Jankának, 1910. július 29. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1016#p.10>

²⁸ Móricz Zsigmond – a Franklin Társulat Igazgatóságának, 1913. november 15. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1426#p.4>

²⁹ Móricz Zsigmond – Herczeg Ferencnek, 1911. február 27. után. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1045>

³⁰ Móricz Zsigmond – Holics Jankának, 1910. július 28. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1016#p.10>

³¹ Móricz Zsigmond – Herczeg Ferencnek, 1911. február 27. után. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1045>

felkínált közlések tervezett kezdetének és végének időpontját, illetve terjedelmének minimumát és maximumát is megadja, valamint pontosan időzített „szállítást” ígér.

1911 februárjában az Athenaeum hat kötetes, népies irányregény-sorozatot rendel Móricztól.³² A kiadó befektetne a szerzői névbe, és a piacképes parasztematikát jól eladható árucikké téve orientálni akarja az írói produktivitást. Az esedékes szerződést azonban nem írják alá, mert Móricz elfogadja a Nyugat Kiadó júniusi ajánlatát, amelynek tervezete *Móricz Zsigmond Összegyűjtött Munkáinak* tíz kötetes sorozatára szól, amiért egy-egy új novellaskötetet, egy új regényt, és két új színdarabot kell teljesítenie 1912 novemberéig, összesen 12000 koronáért.³³ Móricz szembetűnően magas előleget vesz fel a szerződés aláírása után, 9000 koronát. Művei három év leforgása alatt hitelképesek lettek, hiszen megjelennek a gazdasági-kulturális szférában azok a gazdaságból származó összegek, amely befektetnek a szerzői névbe, sőt, a még megíratlan művekbe is.

Ekkorra a Nyugat gazdasági finanszírozásában is változás áll be, 1911-ben Hatvany Lajos és köre befektet a folyóiratba: az Osvát által felfedezett nyugatosok intellektuális „szellemi tőkéje” üzleti alapokra is kerül. Ugyanebben az évben Móricz tiszteletdíja Mikszáth Kálmán nagyságrendjére emelkedik.³⁴ 1912 decemberében a pályatársak már Jókai Mór jövedelmével mérik össze várható írói honoráriumát.³⁵

Saját művészet- és pályakeresés

Az írói pálya külső gazdasági feltételeinek alakulástörténetével párhuzamosan az autonómia megteremtésének, művészi, benső, személyes szempontrendszerének kimunkálása is zajlik. Móricz piacképes hivatásra talál, 1912-ben már jól tájékozódik a folyóirat és a kiadói intézmények játékterében. De miként születik meg és milyen írásos formában található meg az írói autonómia nyomai, melyek bizonyosan korábbi eredetűek, mint 1908?

A visszautasított, sokszor csak tervekből ismert vagy ma már nehezen olvasható, még „premodernnek” sem tartható, egyenetlenül koncipiált művek helyett talán *másfajta írásformák* lehetnek az új művészi koncepció kimunkálásának letéteményesei. Például Móricz meglepően nagy volumenű szerelmi levelezése, amelyben a még ismeretlen „Te” szólamának tükrében alakuló én-elbeszélés mint poétikai technika kialakul. Megfigyelhető, hogy az intimitás modernista kódolása hogyan írja át és hogyan destruálja a korszakban szokásos, domináns társadalmi konvenciókat a levelezésben.

³² Athenaeum – Móricz Zsigmondnak, 1911. február 24. <http://digipil.hu/o:mzs-lev.tei.1043>

³³ Móricz Zsigmond – a Nyugat Irodalmi Részvénytársaságnak, 1911. június 17. Kézirat, magántulajdonban. (Megjelenés előtt.)

³⁴ „A kiadók most már valósággal egymásra licitálnak, és tiszteletdíjaimat a Mikszáth Kálmán magasságára emelték fel.” *Mai írók és művészek tegnapja*, Világ, 1912. dec. 24. Idézi MÓRICZ Miklós, *i. m.*, 356.

³⁵ „10 év alatt több pénzt és sikert fogsz szerezni, mint Jókai 70 éves korára.” Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, M. 145/2.

Több okból is ide tartoznak azok az íráskísérletek, melyeknek csak jegyzetekben van nyoma. Például Móricz egyik jegyzetfüzetében Rákosi Jenőnél tett látogatását beszéli el 1903-ban. A szöveg szerint, az író-elbeszélő tétovázik, belépjen-e a kapun, elmegy Rákosi házának bejárata mellett, majd visszafordul, a közeli dohánytőzsde előtt látszólag képeslapokat nézeget, nem mer felmenni és szembesülni korábban elküldött Molière-fordításának kritikájával: „Bizonyára önámítás minden önbizalmam, hogy még erre az emberre sem tud jó hatást tenni a művem. Ki fogja elismerni az egész országban, ha ez az ember sem tudhatja elismerni. Ej, mit tanulmányozzunk. [...] nem szalasztom el az alkalmat, hogy tanulmányozzam, hogy egy nagy ember, hogy utasítatja el a kicsit.”³⁶

Móricz ebben az írásformában viszonyítási pontokat keres, e jegyzetek által teremt egy újfajta személyiségalakzatot: a saját élettörténetét író értelmiségiét. Kialakítja azt a távolságtartó nézőpontot, amely lehetővé teszi, hogy az író-megfigyelő szerepéből új típusú írásmód, majd írásgyakorlat szülessen. Az ekkortájt jellemzően népies-nemzeti hangoltságú, történeti tárgyú elbeszélő-költemények, idillek, operettek írója végre egy jelen helyzetre reflektáló önmeghatározási kísérlet elbeszélőjévé válik: a jelen idő megélésének és a személyes átélésnek modern szituációjában találja magát. Ennek az írásmódnak a fontosságát az is mutatja, hogy e jegyzetek között olyan is akad, amelyet a későbbiekben nyilvánosságra hoz. Például 1922-ben a pályakezdés problémáit részletező tanulmányában beidéz egy 1904. május 10-én lejegyzett dialógust, amely Gyulai Pál, Szily Kálmán, Borovszky Samu, Vértesi Andor és Móricz között zajlott le.³⁷ E lábjegyzet egy tanulmány beszédes alcímét dokumentálja: *Jegyzetek egy belső fejlődés történetéhez*.³⁸

A szituációrögzítő, leíró kéziratoknak nem csak tartalmi-dokumentatív jelentősége lehet a pálya alakulástörténetében. A tanulmányozás, megfigyelés, látás a századforduló sokféle irányzatának újszerű lehetőségét jelenti. Az empirikus, ténytisztelő tanulmányozás során ugyanis a megfigyelő identitása is átalakuláson esik át: nem tárgyán kívül létezik, hanem belső világában, ezáltal maga is változik. Így hozza létre, termeli ki a modern személyiséget,³⁹ aki már másképpen is tud írni, mint addig, vagy legalábbis érzékelti tudja lehetőségeinek feszültségforrásait.

Móricz írásmódja a periférikus műfajokban, önreflexiós formákban változik. A csekély publikációs lehetőséggel, közönséggel és kritikával egyáltalán nem rendelkező író szisztematikus helyzetfeltérképező munkát végez. Az egyik, 1905. március 24-től április 6-ig vezetett 188 oldalas, tartalomjegyzékkel is ellátott jegyzetkönyv⁴⁰ adatgazdag dokumentuma a saját művészet és a saját pálya keresésének. Kisebb részük gyorsírással

³⁶ Móricz Zsigmond jegyzetfüzete. Kézirat, magántulajdonban.

³⁷ Uo.

³⁸ MÓRICZ Zsigmond, *Jókai: Jegyzetek egy belső fejlődés történetéhez* = M. Zs., *Tanulmányok, i. m., I*, 433–435.

³⁹ Jonathan CRARY, *A megfigyelő módszerei: Látás és modernitás a 19. században*, ford. LUKÁCS Ágnes, Bp., Osiris, 1999.

⁴⁰ Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, M. 146/1.

íródik, például az a feljegyzés is, amely Az Ujság szerkesztőségének tagjairól készül. A tartalomjegyzék szerint szerepel bennük Gajári, Szilágyi, Mikszáth, Herczeg, Kozma, Kóbor, Kenedi, Kálnoki, Szilágyi, Elek, Nyitrai, Aranyi, Fröhlich, Páris, Toma, Illés, Károly szolgál, János szolgál, Chorin, Diósi. Ez év októberében újabb feljegyzést is készít a lapról, a kéziratot Móricz Miklós közli és elemezi 1955-ben:

Az elemzések végül a stílus-értékelésen keresztül valóságos remekeivé lesznek az emberlátásnak. Hangjuk egyszerű, közvetlen. Magának ír s így nincs „lám-paláza”. Magának ír, témáját nem kell senkinek a kedvéért megválasztania, s hangot sem kell keresnie egy laphoz, egy szerkesztőhöz, olvasóhoz. Ennélfogva az a végleges stílusa ez, ami ezekben az években a nyomtatott munkáiban még nem jelentkezik. S akkor lesz majd belőle nagy író, amikor szerkesztői és olvasói előtt is ezzel a fesztelenséggel tud megjelenni, megállani. [...] Itt, ezekben a kis elemzéseiben mondja ki először a maga írói meggyőződését: érzik rajta (Ábrányin), hogy „ír, (az ő kiemelése), a mi a legiszonyúbb egy írónál”. Nos, ez az „iszonyúság” itt tűnik el először az ő írásaiból, ezekben a tintával, gondosan, nagy elmélyedéssel, önmagának készült írásaiban.⁴¹

Móricz a hírlapot ebben az elemzésben vállalatként és politikai intézményként vizsgálja, miközben az olvasóközönség⁴² kiszolgáltatottságának és az írói szabadság korlátozottságának⁴³ problémáit veti fel.

A fent említett jegyzetkönyvben írói munkájához készített bejegyzések és műtervek is találhatóak: „házban” (Idill a kapunál, Kéményseprő, Szemlesütő leány), „utcán” (A szerelők, Rikkancsok, Éjjel az utcán), „családban” (Itthon, Zsani, Mina, Nagymama, Miklós, Édesanya, Én), „alakok” (Akadémia Heinrich, Thaly, Vécsey, Szendrey János, Nagy Géza, Wlassits), „piaczi alakok”. Ezeken az oldalakon készül el a nagyepika reprezentáns műfajának első, saját szavakkal megfogalmazott poétikája:

A regény

Az életet csak az életet! Nyoma se legyen a már kialakult stílusnak az írásban. Szörnyű, mikor az író kész, feldolgozott képzeteket sablonos képzetkapcsolással variál. Patikus ez, nem író. Mások által elkészített szereket, mások által előírt módon kever, s a beteg olvasó úgy falja, mintha az örök élet poharából itatná. Bizonyos csömört érez eleinte, de ha sokat használja az or-

⁴¹ MÓRICZ Miklós, *Móricz Zsigmond az újságírásról, újságírókról*, It, 1955/3, 368.

⁴² „Az Újság, mint minden újság, egyszerűen vállalat, mely a magyar társadalom egy rétegét akarja olvasójának megnyerni. Ezért úgy ír és olyat akar írni, a mi ennek a rétegnek kell. S az a kérdés, a lap szerkesztői mennyire tudják felismerni e réteg szükségleteit s lelkét. Egy lap életkérdése s föltétele az, hogy kiknek kell?” *Uo.*, 370.

⁴³ „A lap egyénisége ebben áll: senki sem írhatja azt, a mi szemének-szájának tetszik, csak azt, amire szükség van. A lap szelleme irányítja az író észjárását. Az író t. i. azt írhatja amit akar, de csak a lap szellemében.” *Uo.*

vosságot, hozzászokik, sőt jónak is találja. A léleknek nincs szüksége patikára. Szabad élet, friss levegő, tiszta látkör!

Írd le a mezőt a hogy van. Az életet a hogy látod. [...] Ne te beszélj, csak te vonultasd fel az életet. Ne téged lássunk, hanem az életet. Akkor látunk téged!

És hogy ezt elérd, először is felejts el mindent a mit olvastál. Semmit se írd le a más szavaiból, a nyomtatott szavakból.

Íróra ez a halál.⁴⁴

Móricz a magánjegyzetekben találja meg az önkifejezésnek azt a pozícióját, amelyek elemzői és kritikai aspektusai mégiscsak felkínálnak egy írásbeli pozíciót. A füzetek évről-évre, még 1908 után is, a saját helyzetmeghatározás próbálkozásait rögzítik, illetve a regények formálódásának kísérletező színhelyei maradnak.

Egy látókörön kívül eső írástartomány

Ezeknek az irodalmi kánon számára ismeretlen előmunkálatoknak és nyersanyaggyűjtésnek köszönhetően Móricz 1909-től „hirtelen” művek sokaságával képes elárasztani az irodalmi piacot. Az a nagy mennyiségű, 200 ívben vagy 1160 oldalban megszámlált irodalmi teljesítmény⁴⁵ azonban mégis felveti a kérdést, hogy az írásnak ezt a dinamikáját a szerző hogyan menedzseli, van-e Móricznak művészi tartaléka, „fedezete” az előlegekre, az életműsorozat építésére?

A Móricz-szakirodalomban köztudomású, hogy az 1910–1911-ben közölt új regények a korábban fiókban maradt művek átírt (*Harmatos rózsza*) vagy címváltáson átesett változatai. Az 1911-es *Árvalányok* az 1904-ben keletkezett *Galambfelhők*, illetve az 1910-es *A galamb papné* az 1907-es *Mézeshetek* átdolgozott variánsa. A *Tavaszi szél* (1912) és a *Magyarok* (1912) című kötetek elbeszéléseinek kétharmadát azok a novellák alkotják, amelyeket Móricz még a *Hét krajcár* előtt, 1905 és 1908 között írt. A Nyugat előtti és utáni időszak folytonossága eszerint talán az átírások módoszataiban kereshető. Az intertextuális mozgás, az „új” szövegek esztétikai értékének változása a *Hét krajcár* kötetben nem számottevő. Tanulságos azonban, hogy a *Márkus* története Nagybannyáról származik még 1907-ből,⁴⁶ a *Hímes tojások* pedig Móricz ugyanebben az évben tervezett „első” kötetének címadó novellája.⁴⁷

A galamb papné és az *Árvalányok* témái Móricz népköltési gyűjtőútjairól származnak, utóbbi kisregény témájához Csengerben, 1903. augusztus 20-án jegyzett négyféle

⁴⁴ Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, M. 146/1.

⁴⁵ „1160 oldal finom szépirodalom. Eddig megjelent tőlem kötetben. Príma qualitas.” MÓRICZ Miklós, *i. m.*, 152.

⁴⁶ Móricz Zsigmond – Soltész Elemérnek, 1907. október 3. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.864#p.15>

⁴⁷ Móricz Zsigmond – Soltész Elemérnek, 1907. augusztus 17. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.857#p.22>

női sors megfigyelései szolgáltak alapul.⁴⁸ A népdal és népmesei gyűjtőutak késői hatóereje mutatkozik meg ezekben az átdolgozásokban,⁴⁹ de az újonnan keletkező műveket is jegyzetelő munka előzi meg. Az *isten háta* mögött regényterve Jolsván, Rozsnyón, Barsendrédén rögzített apró feljegyzésekből alakul ki.⁵⁰ Móricz nem változtat tehát gyűjtési írói módszerén akkor sem, amikor már szerzői neve biztosítja számára a polgári-írói egzisztenciáját.⁵¹ Szövegelméleti kérdésirányokra fókuszáló, a filológia és a néprajztudomány diszciplínáira utalt olvasatok tárhatják fel ezeknek az írói munkához készített vegyes szövegeknek irodalom előtti „létmódját”, melyekből, az akadémiai népies nemzeti konzervatív esztétikai felfogásnak ellentmondva, Móricz nem tünteti el a szóbeliség és életszerűség nyomait, sem alacsonyabb rendűnek tartott paraszti nyelv durvaságait. Móricz a Petőfi Társaságba való választása alkalmával éppen ilyen, a „visszanépiesítéstől”⁵² megóvott népmesét választ, amikor 1913 februárjában a Tudományos Akadémián megtartja felolvasását. Az író levélben figyelmeztetik, hogy a *Három boldog ember* című, megcsalt férjekről szóló komédiája nem illik az ünnepélyes közgyűlés hivatalos formájához: „Az Ön meséje, éppen mert gyöngye a népköltésnek és egy irodalmi műfajnak, megkívánja a megfelelő keretet, hogy az Öntől is várt hatást kiváltsa, hacsak olyanforma hatásra nem pályázik, mint a milyent egy gatyás paraszt megjelenése keltene, egy – elite-bálon.”⁵³

Móricz a 19. századi normák szerint megbélyegzett élő népi folklórt és nyelvet indít útjára az irodalom felé. Gondolatmenetünk szempontjából a műveknek ez a „hátszaga”: mind a kulturális tőkeképződés aktorainak, mind az irodalmi élet közszereplőinek látókörén kívül eső, meglepően új írástartomány, csak más szövegfogalom keretei között állíthatók az irodalom poétikatörténeti kontextusába.⁵⁴

⁴⁸ CZINE Mihály, *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*, Bp., Magvető, 1960, 555.

⁴⁹ „minden elébem tolult, amit annak idején nem akartam látni. Ahogy a vastag papné megölelgette a kövérke kis tanítónőt... Ahogy dühösen rávert a fiai testére... Ahogy az urával halálos párbajt állott érzéki kielégítetlenségében. Ahogy pletykáltak... Ahogy már két órája ettek és ittak.” MÓRICZ Zsigmond, *Hogy nézi a regényíró az életet* = M. Zs., *Tanulmányok, i. m.*, I, 699.

⁵⁰ „A kisváros regénye. Roppant sok alakkal, mert a kisváros egy nagy család. Mindenki összetartozik. Nem egy embernek és egy családnak a regénye, hanem az egész város Harminc házasságtörés.” Petőfi Irodalmi Múzeum, *Kézirattár*, M. 130/306. 16. f.

⁵¹ „A néprajzi gyűjtésről annyit, hogy Sebestyén Gyulával, a nagy folklóristával baráti viszonyban vagyok, hol ő biztat valaminek a gyűjtésére engem, hol én őt, de nem kötöm le magam néprajzos irodalom munkássávé, hiszen én a gyűjtésemet legtöbbször mindjárt fel is használom elbeszéléseimben, vagy abban, amit éppen írok.” Móricz Zsigmond – Hegyaljai Kis Gézának, 1913. február 7. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1324#p.5>

⁵² DOMOKOS Mariann, *A folklórgyűjtővel és a folklórszövegekkel szembeni elvárások a 19. században = Médiák és váltások*, szerk. NEUMER Katalin, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet – Gondolat, 2015, 31.

⁵³ Vende Aladár – Móricz Zsigmondnak, 1913. március 7. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.1339#p.10>

⁵⁴ CSÉVE Anna, *Archívum és terep, írás és élet: Realizmus-problémák Móricz Zsigmond prózapoétikájában*, Helikon, 2021/2, megjelenés előtt.

A mérhetetlenül nagy tőke

Az 1909-ben kanonizált *Hét krajcár* kötetben aligha található példa modern esztétikai eljárásokra, annak progresszív, kísérletező nyomai inkább Móricz egyéni tárgyválasztásaiban és invencióban mutatkoznak meg, nem pedig megformáltságukban. Móricz a maga megfigyeléseiből és anyagából kinyerhető szabályok felfedezésére, illetve a saját pozíció retorikájának megalkotására koncentrált. Bár az elemzők a *Hét krajcár* kötet leggyengébb írásának tartják,⁵⁵ *A nagy fundus* című Jézus-példázatban⁵⁶ felvetődő témák – mint a folyamatos hasznot termelő pénzalap, a tőke, a kamat viszonylatai – rendhagyó gondviseléstörténetnek számítanak még a 20. század elején is. A tárcanovella lehetséges olvasata feltárható a Móricz népmese-gyűjtéseiből minden bizonnyal ismert népi legendák, vagy „miraculum”-elbeszélések felől, de akár teológiai megközelítésben is, a példabeszéd, parabola műfaja által. Péter apostol nagy találmánya – hogy az egyre „nagyobb” szegénység és a „hatalmasabb” pénz széttartó gazdasági „ollóján” változtatni kell, az emberiségtől gyűjtött közös „mérhetetlenül nagy tőkéből” a legszegényebbnek is kell jusson – lehetne az egyenlő újraelosztás ökonómiai példázata is. Ugyanakkor a novella egyes önreferenciális elemei a parabolikus formát önelbeszélésként is olvashatóvá teszik. A nagy közös alap létrehozása érdekében adományokért induló Péter apostol munkáját az isteni kinyilatkoztatás így támogatja: „– Menj el Péter. Itt a falu, gyűjts.” A gazdaság legfontosabb területének, a tőkeelosztásnak és a falukutatásnak összekapcsolása jelzi, hogy Móricz modernista gondolkodásmódjában az írói feladatok aktivitása nem esik kívül „a társadalmi energia megmaradás törvényén”.⁵⁷ A gyűjtő munka, ebben a parabolikus jelentésében, olyan szellemi tőke felhalmozása is, melyhez a (falu)kultúra mint a társadalmi minták gyűjtőhelye szintén hozzájárul. Mérhetetlen nagyságát még 1932-ben is a *Népköltési gyűjtő* című visszaemlékezésében is megemlíti, huszonöt-harminc év alatt nem fogyott ki ez a „tarisznya”.⁵⁸ A novella másik rejtélyes kitétele – „a tőkét a maga ereje győzze meg” – a kulturális tőke művészeti piacon való önmozgására is utalhat. Ebben az összefüggésben a falu kulturális képviselője a nagy példányszámú lapok által visszahat a kulturális emancipációra, tágabb értelemben majd a népművészet irodalmi piacképességére. Az írások gazdasági szándékokat kommunikáló és alakító hatása 1909 körül még aligha tudatos, inkább parabolikus reflexiója annak a ténynek, hogy *A nagy fundus* első megjelenését 40 koronával honoráló Tisza-párti lap,

⁵⁵ FRÁTER Zoltán, *Alvajáró emberek: A Hét krajcár elbeszélései = Móricz a jelenben*, szerk. BENGI László, SZILÁGYI Zsófia, Bp., Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2015, 137.

⁵⁶ MÓRICZ Zsigmond, *A nagy fundus*, *Az Ujság*, 1908. nov. 12., 1–2.

⁵⁷ Pierre BOURDIEU, *A művészet szabályai: Az irodalmi mező genezise és struktúrája*, ford. SEREGI Tamás, Bp., Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2013, 193.

⁵⁸ „Így egy kötetem sem jelent meg népköltési gyűjtéseim elég gazdag aratásából: ellenben kimeríthetetlen mondanivaló duzzadt bennem, s huszonöt-harminc év alatt nem fogyott ki az a tarisznya, amit ott és akkor tömtem meg vad és mohó kapzsisággal, a nép valóságos életének mindenféle anyagával.” MÓRICZ Zsigmond, *Népköltési gyűjtő = M. Zs., Tanulmányok, i. m., I, 757.*

Az Ujság, e közléssel támogatja a példázatban rejlő „felforgató” írói eszmék terjesztését. Mindez igazolja azt a korábbi állításunkat, hogy Móricz önszemléletében 1909-ben jelenik meg a kereskedelmi logika identitásteremtő reflektálása. Az irodalomnak a piaccal való kritikai és megfelelési viszonylatában olyan részletek is felmerülnek e novella kapcsán, amelyek Móricz 19. századi eszmei előzményeihez képest folytonosságot és megszakítottságot egyaránt felmutatnak, hiszen megformált önarcképe az apostoli szerep, a mitikus és egyben „petőfies” ideálkép elemeit is hordozza.

A kortárs gyűjtések, tereptanulmányok olyan kulturális tőkét jelentenek, amelyek materialitásukban felhalmozott használati értékükkel nem közvetlenül szolgálják ki a kereslet érdekeit. Ez a belsővé tett, elsajátított készség egyfajta személyes írói vállalkozás,⁵⁹ felhalmozott munka, amely az inkorporált kulturális tőke fogalmával írható le.⁶⁰ Olyan személyi tulajdon, amely az írásforma szabadságánál fogva Móricz kritikai viszonyulását is kifejező (az irodalmi piacképességet biztosító személy autoritásától eltérő) *másik* írói szerepfelfogás eredménye. A publikus életművet értelmező irodalomtörténetek nem teszik könnyen megragadhatóvá azt az írói autonómiát, amelynek létszüksége a polgári életstílustól eltávolodó, „szabadlábbon”, „közveszélyre” vállalt művészi habitusválasztás. Móricz bourdieu-i értelemben vett kettős szerepben van jelen értelmiségként a társadalomban.⁶¹ A modernitás eszméi ott munkálnak ebben a hasadt írói tudatállapotban. A közéleti szereptől távolodó, másfajta szocializálódást igénylő, másokat meghallgató, adatrögzítő írószerep nyomot hagy a művekbe foglalt önarcképen. 1913 januárjában egy szegedi útról készített tárcában nyilvánosság elé kerül az irodalom reprezentatív fórumain öntagadónak számító reflexió: „ma Szegedhez hasonlatos úri város nincs több Magyarországon. Én paraszt vagyok benne”.⁶²

Miközben Móricz a nélkülöző értelmiségi pozíciójából a társadalmi felemelkedés és az országos hírnév elérése felé halad, eljut a jómódú polgári életmódig, egyre inkább támaszkodik a külön, az irodalmi rendszereken kívül eső, folytonos keresésben elgondolt „bűvészinas”⁶³ pozíciójára, aki látszólag mentesül a piac közvetlen nyomása

⁵⁹ Vö. „[A]ki teremt valamit, az nem hagyja cserben azt. [...] Hanem aki maga szülte a vállalkozást, ami életének megnyilatkozása, az nem tudja, nem akarja s nem is képes abbahagyni.” MÓRICZ Zsigmond, *Damaszku-szi élmény* = M. Zs., *Tizenkettedik órában: Tanulmányok*, szerk. NAGY Péter, Bp., Szépirodalmi, 1984, III, 137.

⁶⁰ Pierre BOURDIEU, *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*, ford. BOGDÁN Éva = *A társadalmi rétegződés komponensei: Válogatott tanulmányok*, szerk. ANGELUSZ Róbert, Bp., Új Mandátum, 1997, 156.

⁶¹ Vö. „Ám a művészek társadalma nemcsak egyfajta laboratórium volt, ahol feltalálásra került az a különleges életművészet, amely a művészi életstílust jelentette, hanem az alkotásra való vállalkozás alapvető dimenzióját is körülírta. Egyik legfontosabb és mégis mindig figyelmen kívül hagyott dimenziója az volt, hogy saját maga piacának számított. Ez a társadalom szállította a merész ötleteket és határsértési módokat, amelyeket az írók és művészek belefoglaltak nemcsak műveikbe, hanem létezésükbe is, amit szintén műalkotásnak fogtak fel, s aminek elismerése a legfontosabb és a legmeggyőzőbb volt számukra.” BOURDIEU, *A művészet szabályai, i. m.*, 79.

⁶² MÓRICZ Zsigmond, *A szegedi papucs*, *Az Est*, 1913. jan. 17.

⁶³ „A modern író az életet életnek hagyja, de életre akarja teremteni a gondolatot. Részt vesz a szociális kavargásban, és inkább belefut az emberiség valóságába, mint hogy csak gyöngyöket akarjon kihalászni belőle. Nem imádja többé a forma művészetét, hanem mélyebb dolgot keres: a teremtés műhelyében akar részes lenni. Inkább akar boszorkányinas lenni, akit összetörnek a felzúdult szellemek, mint bűvész, aki

alól. Ennek az országjáró írói-értelmiségi személyiségnek a „feltalálása” társadalmi nézőpontból a 19. századi „vándorpoéta” alakját idézi, és egyben a 21 éves Móricz terveire is igen hasonlít, amelyektől nagybátyja 1900-ban óva intette: „ha író akar valaki lenni, azért nem szükséges kóbor jószág módjára futkároznia az országban”.⁶⁴ Amikor az írásbeli paradigmán kívül eső területek válnak a hivatásos író figyelmének tárgyává, határsértő tevékenységet folytat a nyílt színi írással. Miközben Móricz a modern irodalmi élet piaci szereplője, autoriter módon élteti tovább a kéziratosság, a szóbeliség, a közös nyelvi-irodalmi kompetencia éthosának 19. századi formáit.

Móriczot részben a Nyugat esztétista modernitásának elvei indítják el a társadalmi felemelkedés felé, de paradox módon ez a művészetfogalom lesz az, amely nem tudja az írók kizárólag a klasszikus polgári művészet közegében marasztalni. Móricz egzisztenciális sikertörténete nem jöhetett volna létre a gazdasági-ökonómiai én-formálásnak, az író piaci szereplőként való szituálásának folyamata nélkül. A szerzői név megteremtése által ugyanakkor lehetővé vált, hogy a Nyugat felfedeztje társadalmi jövedelmi viszonyaitól szabadon, de azoktól mégsem teljesen függetlenül őrizze meg írói-művészi autonómiáját vagy annak illúzióját.

CSÉVE ANNA
irodalomtörténész, főmuzeológus
Petőfi Irodalmi Múzeum
cseve.anna@pim.hu

The Great Foundation or How Art Becomes the Medium of Social Advancement for Zsigmond Móricz?

Abstract: The study seeks to answer how Móricz, as an artist and as a market player, finds his intellectual vocation and how it all relates to the issues of social and cultural modernity. Examining the topic is also important since so far research has not had a successful analytical proposition that would have found continuity in the transformation of the writer’s attempts into a success story. The hitherto little-researched sources (letters, notes, household accounts) attached to the publications may help to reveal the process of inventing both an intellectual “enterprise” as well as the writer’s poetics developed between 1900 and 1912 for further research.

Keywords: Zsigmond Móricz, social and cultural modernity, literary career

DOI: 10.37415/studia/2021/3-4/266-279.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

kénye-kedve szerint játszik a bűvölés eszközeivel.” MÓRICZ Zsigmond, *Új szemek, új szavak, új ígék* = M. Zs., *Tanulmányok, i. m.*, I, 633.

⁶⁴ Pallagi Gyula – Móricz Zsigmondnak, 1900. január 21. <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.26#p.3>